

واکاوی ضرورت ترویج قرآن در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) با تأکید بر ادله اجتهادی

امیرحسین جعفر قلی زاده جمال آباد¹ سید محمد حسین موسوی پور²

¹ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

² استادیار و عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: amirhoseinjafargholizadeh@gmail.com

تاریخ دریافت: 1403/10/08 تاریخ پذیرش: 1403/12/17

چکیده

قرآن کریم به‌عنوان اساس شریعت اسلام و منبع اصلی هدایت، جایگاه ویژه‌ای در اندیشه‌های دینی و فکری مسلمانان دارد. در این راستا، آیت‌الله خامنه‌ای، بر لزوم و ضرورت ترویج قرآن و تعمیق معارف قرآنی در جامعه اسلامی تأکید دارند. لذا با استعانت از ادله اجتهادی، همچون: کتاب (قرآن)، سنت، اجماع، عقل و دیگر قواعد فقهی، ترویج قرآن نه‌تنها یک وظیفه دینی، بلکه یک نیاز اساسی برای احیای جامعه اسلامی و دستیابی به تمدن اسلامی محسوب می‌شود. هدف این پژوهش، بررسی دیدگاه فکری آیت‌الله خامنه‌ای در مورد ضرورت ترویج قرآن و استنباط این ضرورت از ادله اجتهادی است. این تحقیق تلاش دارد تا نشان دهد تا ضرورت ترویج قرآن کریم را از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به منابع اجتهادی و فقهی در سطح فردی و اجتماعی استنباط و تبیین نماید. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است و با استفاده از منابع اسنادی و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای انجام شده است. این تحقیق علاوه بر سخنرانی‌ها و فتاوی آیت‌الله خامنه‌ای در زمینه ضرورت ترویج قرآن توجه ویژه‌ای به ادله اجتهادی و فقهی شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که آیت‌الله خامنه‌ای ترویج قرآن را امری ضروری و بنیادین در حیات فردی و اجتماعی مسلمانان می‌داند. از دیدگاه ایشان، قرآن به‌عنوان کتاب الهی، اصلی‌ترین منبع هدایت است و باید در همه عرصه‌های زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مسلمانان گسترش یابد. با استناد به کتاب (قرآن)، سنت نبوی و اهل‌بیت (ع)، اجماع علمای اسلامی و عقل، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که ترویج قرآن، هم‌راستا با تقویت هویت اسلامی، تقویت وحدت مسلمانان و مقابله با چالش‌های فرهنگی و فکری جهان معاصر است. بنابراین، ترویج قرآن از دیدگاه ایشان نه‌تنها یک نیاز دینی بلکه یک ضرورت اجتماعی برای احیای جامعه اسلامی و ساخت تمدن نوین اسلامی است. هم‌چنین ایشان در کنار ضرورت ترویج قرآن کریم، بر این مقوله تأکید دارند که قرآن راهنمایی برای تمام ابعاد زندگی انسان‌هاست و می‌تواند مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جامعه را با دقت و شفافیت حل کند. **کلیدواژه:** ترویج قرآن، ادله اجتهادی، آسیب‌ها، راهکارها، آیت‌الله خامنه‌ای، ضرورت.

مقدمه

قرآن کریم کتابی قابل فهم برای همگان است. زیرا، از یک سو، خداوند فرمود: «قَطْعاً قرآن را برای پندآموزی آسان کرده‌ایم.» (قمر: 17) و از سوی دیگر، رسالت تاریخی پیامبر اکرم (ص) و اهل‌بیت (ع)، در تبلیغ دین اسلام و هم‌چنین نقش مؤثر و پایدار آنها در ترویج و تبلیغ قرآن کریم، امری حائز اهمیت و انکارناپذیر است. پیامبر (ص) فرمود: «مأمور شده‌ام که از مسلمانان باشم و قرآن را بر شما تلاوت کنم.» (نمل: 91) بدون تردید، به استناد آیه ۱۵۱ سوره بقره، ایشان را باید از آموزگاران و مربیان بزرگ بشریت دانست که در تفسیر، تعلیم و تدبیر در معارف قرآن، سالیان طولانی کوشیده‌اند و به مردم انتقال داده‌اند. جلسات درسی آموزش، تفسیر و ترویج قرآن از زمان پیامبر اکرم (ص) تا به امروزه با گذشت بیش از ۱۴۰۰ سال در حال گسترش است و آتش عشق و محبت مردم جهان به قرآن کریم، روز به روز افزایش می‌یابد. «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ.» (حجر: ۹) اما با تجدید حیات اسلام و انفجار نور انقلاب اسلامی، با زعامت امام خمینی (ره) و پس از ایشان آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)، عصر حیات نوین اسلام ناب محمدی (ص) آغاز شد و قرآن کریم که عملاً از صحنه زندگی فردی اجتماعی مسلمین خارج شده بود، بار دیگر در عرصه‌های مختلف به صحنه آمد. امروزه نه تنها بهره‌بردن از قرآن کریم به جلسات سنتی و درسی محدود نشده است بلکه در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تربیتی اعم از داخلی و بین‌المللی، مورد استفاده قرار می‌گیرد. تمام این ثمرات و دستاوردها مرهون اقدامات رهبر عظیم‌الشان امام خامنه‌ای است که پشتیبان جامعه قرآنی هستند. این دستاوردهای تأثیرگذار معظم‌له در سطوح مختلف، موجب عدم نفوذ فرهنگ نادرست غربی و رسانه‌های معاند به جامعه قرآنی و اسلامی شده‌است.

اما امروزه، در برخی از موارد مشهود است که صورت امر ترویج قرآن کریم با توجه به اشارات فقهی و دینی، در سطوح مختلف جامعه، با تسامح و تساهل انجام می‌گیرد و ضعف‌هایی نمایان می‌شود که مخاطبان اصلی آن مراکز علمی، فرهنگی و دینی و دست اندرکاران مربوطه می‌باشند. و با توجه به تحلیلات صورت گرفته از بیانات و منظومه فکری رهبری در حوزه ترویج قرآن کریم، احساس می‌شود که این امر هنوز به حد مطلوب خود نرسیده است، لذا ممکن است تأثیرات منفی و عمیق خود را در جامعه و نسل‌های آینده بگذارد.

البته اهتمام مقام معظم رهبری در ترویج قرآن به گونه‌ای است که در اکثر بیانات (خامنه‌ای بیانات، 1375/11/17، 1391/04/04، 1388/07/28، 1368/07/20) در دیدارهای قرآنی و غیرقرآنی، ملاقات‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و در خطبه‌های عبادی، به آیات قرآن ارجاع می‌دهند. تلاش ایشان در تمام این گفتارها خصوصاً در خطاب به قاریان، قرآن پژوهان و کارگزاران قرآنی، ترغیب به منبع بودن قرآن کریم و آسیب‌شناسی ترویج قرآن در بین متخصصان، قاریان و حافظان قرآنی است. این مقدار از توجه و اهتمام رهبری به قرآن، نشان‌دهنده‌ی **ضرورت ترویج قرآن** و سرلوحه قرار دادن مفاهیم آیات الهی، به عنوان مهم‌ترین سند بالادستی در امور مهم و حیاتی جامعه اسلامی است. بنابراین، پژوهش در زمینه ضرورت ترویج قرآن، به بررسی تحلیل نقش ترویج قرآن در ساختار اجتماعی و فقهی و فرهنگی جامعه اسلامی کمک می‌کند. همچنین، بررسی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در این موضوع می‌تواند به تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های مؤثر در راستای ترویج قرآن و گسترش آموزه‌های آن در بین نسل‌های جوان و جامعه کمک کند. با درک بهتر از این موضوع، می‌توان به تقویت و توسعه فرهنگ دینی و اجتماعی در ایران و سایر جوامع اسلامی کمک کرد. و ما در این پژوهش تلاش می‌کنیم تا بر اساس منظومه فکری معظم‌له با تأکید بر ادله اجتهادی و منابع فقهی، به ضرورت، شناسایی موانع ترویج قرآن در جامعه اسلامی، و هم‌چنین تحلیل تأثیرات ترویج قرآن بر جامعه اسلامی و راهکارهای ترویج قرآن در جامعه اسلامی بپردازیم.

سوالات پژوهش

سؤالاتی که در این نوشتار بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری و منابع فقهی به آن پاسخ داده می‌شود عبارتند از:

سوالات اصلی

- دیدگاه آیت الله خامنه‌ای درباره ضرورت ترویج قرآن در جامعه اسلامی چیست؟
- از منظر معظم‌له چه چالش‌هایی در ترویج قرآن در جامعه وجود دارد؟
- چه استدلال‌هایی از ادله اجتهادی (کتاب، سنت، اجماع و عقل) برای تأکید بر ضرورت ترویج قرآن، قابل استنباط است؟

سوالات فرعی

- روایات موجود در سنت نبوی و اهل‌بیت (ع) چه تأکیدی بر لزوم نشر و آموزش قرآن دارند؟
- عقل و سیره عقلاء چه نقشی در استدلال بر ضرورت ترویج قرآن ایفا می‌کند؟
- معظم‌له چه انتظاراتی از نهادها و سازمان‌های اسلامی در زمینه ترویج قرآن دارند؟

روش پژوهش

این پژوهش به روش **توصیفی-تحلیلی** پذیرفته است. شایان ذکر است که داده‌های پژوهش از طریق مطالعات کتابخانه‌ای به بررسی ادله اجتهادی همچون: آیات، روایات، عقل، اجماع و متون فقهی و پژوهش‌های مرتبط با علوم قرآنی و تحلیل محتوای مطالبی چون بیانات رهبری و اندیشه‌های معظم‌له در رابطه با قرآن کریم جمع‌آوری شده است. ابزارهای پژوهش موجود شامل منابع اصیلی همچون (قرآن، روایات، کتب علوم قرآنی، فقهی روایی و تفسیری) می‌باشد. نوآوری این پژوهش نیز شناسایی ظرفیت‌های کمتر شناخته‌شده ترویج قرآن در جامعه اسلامی و ارائه راهکارهای به روز برای ارتقا و تحقق راهبردهای قرآنی در اندیشه مقام معظم رهبری می‌باشد. که میتوان پاسخگوی جامعه قرآنی و موسسات و نهاد های علمی - فرهنگی و دینی باشد.

پیشینه تحقیق

هم چنین به لحاظ پیشینه تحقیق در رابطه با واکاوی ضرورت ترویج قرآن کریم از دیدگاه معظم له با تأکید بر ادله اجتهادی، مقاله یا کتابی یافت نشده است. هر چند پژوهش‌هایی نزدیک به این موضوع با رویکردهای متفاوتی بوده که عبارتند از:

- کتاب «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» نوشته آیت‌الله سید علی خامنه‌ای چاپ (1392ش)

این کتاب مجموعه‌ای از سخنرانی‌های ارزشمند آیت‌الله خامنه‌ای در سال 1353 است که به تبیین اصول و مبانی اندیشه اسلامی بر اساس آیات قرآن می‌پردازد. این اثر نشان‌دهنده تأکید ایشان بر نقش محوری قرآن در شکل‌دهی به تفکر و عمل مسلمانان است.

- کتاب «رهنمودهای قرآنی مقام معظم رهبری پیرامون قرآن کریم» نوشته هادی قبادی، چاپ (1388ش)، که این کتاب به دیدگاه معظم له رابطه اهمیت تلاوت و تدبر در قرآن و نقش عمیق این کتاب آسمانی در هدایت بشر در تمامی اعصار تأکید دارند. ایشان ضرورت گرایش گسترده به فرهنگ قرآنی، گسترش تشکیلات مرتبط، و انس با قرآن به‌ویژه در دوران جوانی را یادآور می‌شوند. همچنین، تبعات دوری از قرآن و لزوم تطبیق جامعه و حکومت اسلامی با معیارهای قرآنی از دیگر موضوعات کلیدی مورد تأکید ایشان است، که در این کتاب ذکر شده است.

- کتاب «قرآن در کلام مقام معظم رهبری» موسی صفی‌خانی و حسین فرجی، چاپ (1393ش)، که به ویژگی‌های قرآن، هم چنین تدبر و عمل به مفاهیم قرآن، وظیفه مسلمانان و دستگاه‌های مربوطه به ترویج قرآن را بیان مینماید.

- مقاله «مرجعیت علمی قرآن کریم در حوزه حکمرانی از دیدگاه آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای» این مقاله به بررسی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای درباره مرجعیت علمی قرآن کریم در حوزه حکمرانی می‌پردازد و نشان می‌دهد که ایشان روش اجتهادی یا «متد فقه‌تی» را معتبرترین شیوه تفسیر قرآن می‌دانند و بر لزوم بازگشت به قرآن و نوآوری روشمند تأکید دارند.

این منابع می‌توانند به‌عنوان پیشینه تحقیق در زمینه ضرورت ترویج قرآن از دیدگاه مقام معظم رهبری مورد استفاده قرار گیرند و به درک بهتر نظرات و دیدگاه‌های ایشان در این حوزه کمک کنند.

1. مفهوم‌شناسی و تاریخچه ترویج قرآن

1-1) ترویج: بر اساس دانش لغت‌شناسی، واژه «ترویج» در زبان عربی از «روح» گرفته شده است. دهخدا، واژه «ترویج» را رایج کردن تعریف کرده است. (دهخدا، 1390: 733/1) فرهنگ معین، رواج دادن (معین، 1381: 449)، فرهنگ عمید، رواج دادن، رونق دادن (عمید، 1389: 341) تعریف کرده‌اند. هم چنین این فارس در معجم مقاییس اللغة ترویج را به گسترش دادن چیزی آورده است. (ابن فارس، 1399: 454/2).

2-1) ادله اجتهادی: دلیل اجتهادی، یا اماره: به امری گفته می‌شود که مجتهد را به حکم واقعی راهنمایی می‌کند. که مجتهد با استفاده از ادله اربعه (آیات، روایات، اجماع و عقل به حکم واقعی میرسد). (انصاری: 10/2)

3-1) ترویج و نشر قرآن، که شامل دایره گسترده‌ای از اقدامات است به فعالیت‌های قرآنی تعلیمی، تعلیمی و تبلیغی از قرائت ظاهر الفاظ قرآن گرفته تا آموزش‌های مدرسه‌ای، جلسات تفسیری، حفظ و انتقال سینه به سینه قرآن کریم را شامل می‌شود. قرآن طی حدود 23 سال بطور تدریجی بر پیامبر اسلام (ص) نازل شد، (مجلسی، 1399: 18/250) که این تدریج در نزول به حفظ و یادگیری آیات کمک می‌کرد. هرگاه آیه یا سوره‌ای نازل می‌شد، پیامبر (ص) آن را برای یاران و صحابه می‌خواندند و آن‌ها آیات را به‌صورت شفاهی حفظ می‌کردند. در این دوره، پیامبر (ص) افراد را تشویق به حفظ آیات و انتقال آن به دیگران می‌کردند. در زمان پیامبر (ص)، گروهی به‌عنوان کاتبان وحی انتخاب شدند تا آیات را بر روی مواد اولیه‌ای مانند پوست، چرم، استخوان شانه شتر و برگ نخل بنویسند. این کاتبان با راهنمایی مستقیم پیامبر (ص) آیات را به ترتیب نزول یا دستور پیامبر (ص) مرتب می‌کردند. پیامبر (ص) مسلمانان را به یادگیری و آموزش قرآن تشویق می‌کردند. مساجد در دوران پیامبر (ص) به مراکزی برای آموزش قرآن تبدیل شده بودند. مسلمانان با شرکت در جلسات قرآنی به یادگیری تجوید، حفظ، و فهم آیات می‌پرداختند. پیامبر (ص) به یاران نزدیک خود مثل عبدالله بن مسعود و ابی بن کعب مسئولیت آموزش قرآن را می‌سپردند و بدین ترتیب فضای قرآنی ویژه‌ای در جامعه اسلامی شکل می‌گرفت. پیامبر (ص) مسلمانان را به عمل به آموزه‌های قرآنی دعوت می‌کردند و این کتاب را راهنمای زندگی مسلمانان معرفی می‌کردند. ایشان تأکید داشتند که قرآن کتاب هدایت و قانون زندگی است و باید اصول آن در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان پیاده شود. اولین مبلغان قرآن کریم، که پیامبر (ص) آنان را به سایر شهرها و مناطق اعزام می‌کرد، بر اساس محفوظات و معلومات قرآنی به انتشار و ترویج قرآن همت می‌گماردند. بعدها توسط افراد با سواد، قرآن‌های زیادی به کتابت در آمد و مفاهیم و آیات الهی رواج یافت و دسترسی مردم برای حفظ، تفسیر، قرائت قرآن و تدبر در آن در جامعه اسلامی گسترش یافت. (کاظمی، 1397: 233/3)

2. ضرورت ترویج قرآن کریم در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای

آیت الله خامنه‌ای همواره بر اهمیت ترویج قرآن کریم تأکید داشته‌اند و این موضوع را در بیانات و سخنرانی‌های خود به‌وضوح بیان کرده‌اند. ترویج قرآن از نظر ایشان نه تنها به عنوان یک تکلیف دینی بلکه به عنوان یک نیاز اجتماعی و فرهنگی نیز مطرح می‌شود. ایشان به وجوهی به اهمیت ترویج قرآن تأکید دارند:

وجه اول تأکید بر هویت اسلامی است. ایشان بر این نکته تأکید دارند که ترویج قرآن باعث نمایان و تقویت شدن هویت اسلامی در جامعه می‌شود. ایشان فرموده‌اند: «ما اگر به قرآن نزدیک بشویم، همه‌ی این حرفه‌ها پُر خواهد شد؛ همه‌ی این خُلل و فُرَج بسته خواهد شد؛ و هویت اسلامی در مقابل هویت کفر خودش را نشان خواهد داد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۲/۰۷).

وجه دوم این است که قرآن منبع هدایت است. ایشان قرآن را به عنوان منبع هدایت و راهنمایی در زندگی فردی و اجتماعی معرفی می‌کنند. به عقیده ایشان، ترویج قرآن به معنای ایجاد بستر مناسب برای فهم و عمل به آموزه‌های قرآنی است: «اگر قرآن در جامعه رواج پیدا کند، رونق پیدا کند، حفظ قرآن رایج بشود، انس با قرآن در بین اقشار مختلف جامعه رواج پیدا بکند، جامعه برای عمل به قرآن نزدیک می‌شود؛ ما این را می‌خواهیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۳/۱۳).

وجه سوم نقش قرآن در پیشرفت جامعه است. آیت الله خامنه‌ای به نقش قرآن در پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و علمی جامعه اشاره دارند و بر این باورند که جوامع اسلامی با تکیه بر قرآن می‌توانند به پیشرفت‌های قابل توجهی دست یابند. «کشور ما از لحاظ مادی و معنوی پیشرفت کرد و باز هم پیشرفت خواهد کرد. ان‌شاءالله روزی فرا خواهد رسید که اسلام و جوامع اسلامی و جوامع مسلمین برای دنیا نمونه‌های برجسته‌ای باشند از پیشرفت مادی و معنوی، که مردم دنیا به آنها نگاه کنند و از آنها تقلید کنند؛ بلا تردید این روز خواهد آمد؛ و این به برکت قرآن خواهد بود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۴/۰۴).

آخرین و چهارمین وجه اهمیت ترویج قرآن این است که قرآن پاسخگو به نیازهای روز است. ایشان همچنین تأکید می‌کنند که ترویج قرآن می‌تواند به نیازهای امروز جامعه پاسخ دهد و نسل جوان را در برابر شبهات و چالش‌های فکری و فرهنگی محافظت کند. «فقط اسلام و قرآن می‌تواند جوامع بشری را به معنای واقعی تأمین و عدالت را برقرار کند و پاسخگوی نیازهای واقعی آنها باشد. هیچ مکتب و روش دیگری نمی‌تواند، جز راه و حاکمیت خدا و ارزش‌های الهی هیچ چیز جوابگوی زندگی بشر نیست» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۴/۰۶/۲۰).

3. آسیب‌شناسی ترویج قرآن از منظر مقام معظم رهبری

آیت‌الله خامنه‌ای، در آسیب‌شناسی ترویج قرآن کریم به مسائلی اشاره دارند، که می‌تواند مانع از تحقق هدف‌های اصلی قرآن و همچنین ترویج صحیح و مؤثر آن در جامعه باشد. در این راستا، با توجه به بیانات معظم له، ایشان به چندین آسیب اشاره کرده‌اند که به توضیح آنها می‌پردازیم:

- اولین آسیب جدی، عدم توجه به معانی و مفاهیم قرآن است. ایشان بر این نکته تأکید دارند که «قرآن را باید با توجه خواند. توجه داشته باشیم که صرف تشکیل این اصوات مطلوب نیست. با توجه به معانی، با توجه به مرادات قرآنی باید قرآن را خواند. اگر این شد، آن وقت جامعه‌ی اسلامی راه خودش را پیدا می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۰۸). پس، تلاوت قرآن باید با فهم و تدبر همراه باشد. فقط خواندن الفاظ کافی نیست، بلکه باید به معانی و مفاهیم آن توجه کنیم.

- آسیب دوم، فقدان عمل به آموزه‌های قرآنی است. ایشان می‌فرمایند: «امام علی(ع) می‌فرماید: مبدا دیگران در عمل به قرآن، از شما جلو بیفتند! (سیدرضی: ۴۹)، نه اینکه امیرالمؤمنین(ع) نمی‌خواهد کسی به قرآن عمل کند. بلکه اگر همه‌ی دنیا به قرآن عمل کنند، آن حضرت، خوشحال‌تر است. می‌گوید مبدا آن‌هایی که به قرآن عقیده ندارند، به مفاهیم قرآن عمل کنند و بعد بر شما مسلط شوند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲/۱۲/۱۳). عمل نکردن به آیات قرآن و عدم توجه به دستورات آن، ما را از مسیر صحیح دور می‌کند.

- آسیب سوم، ضعف در آموزش و ترویج فرهنگ قرآنی در مدارس و دانشگاه‌ها است. ایشان به لزوم برنامه‌ریزی‌های مؤثر در این زمینه اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «مسئله‌ی دیگری که من می‌خواهم به عنوان یک نکته عرض بکنم، مسئله‌ی «قرآن» در آموزش و پرورش است. قرآن در آموزش و پرورش حقیقتاً مهجور واقع شده است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۲/۱۲). پس، طبق فرمایشات رهبری، مدارس و دانشگاه‌ها باید برنامه‌های جدی و مؤثری برای آموزش قرآن و فرهنگ قرآنی داشته باشند.

- چهارمین آسیب، محرومیت از ظرفیت‌های نهادها و رسانه‌ها است. آیت‌الله خامنه‌ای بر لزوم استفاده از ظرفیت‌های نهادها و رسانه‌ها برای ترویج قرآن تأکید دارند و به آسیب‌های ناشی از عدم استفاده از این ظرفیت‌ها اشاره می‌کنند: «ما در تبلیغات قرآنی مان باید به شکل صحیح عمل کنیم. من این را برای شما قراء عزیز عرض می‌کنم: امروز صدا و سیما در خدمت قرآن کریم است، دیگر از این بهتر که نمی‌شود! ما امروز رادیو قرآن کریم داریم. در تلویزیون قرآن کریم داریم. در برنامه کودکان قرآن کریم داریم. آخر شب قرآن کریم و اول صبح قرآن کریم. این‌ها خیلی خوب است، ولی

ما از این امکان چگونه استفاده خواهیم کرد؟ این خیلی مهم است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱/۱۲/۱۷). یعنی، اگر نهادها و رسانه‌ها به درستی به ترویج قرآن نپردازند، جامعه از نور قرآن بی‌بهره می‌ماند. و همچنین آخرین آسیب، تأثیر منفی بر دستگاه‌های فرهنگی و اجتماعی است. آیت‌الله خامنه‌ای به تأثیرات منفی فضای فرهنگی و اجتماعی بر ترویج قرآن اشاره دارند و معتقدند: «کمک همه‌ی دستگاه‌های فرهنگی برای انس جوانان با قرآن و ایجاد ارتباط دائمی جوانان با قرآن و دست‌بندی مفاهیم قرآنی به وسیله‌ی خبره‌های این امر و گنجانده شدن آن مطالب، به تناسب در کتابهای درسی مدارس و دانشگاه‌ها نیز ضروری است.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰/۰۶/۲۸) بنابراین، دستگاه‌ها و فضاهای فرهنگی و اجتماعی باید به گونه‌ای باشند که قرآن در آنجا احساس شود و با زندگی روزمره مردم گره بخورد.

4. ادله اجتهادی

ادله اجتهادی در رابطه با ضرورت ترویج قرآن کریم

ادله اجتهادی در فقه اسلامی به منابع و مبانی استنباط احکام شرعی از متون دینی و عقل اشاره دارد. اجتهاد به معنای به کارگیری توان فکری و علمی برای استخراج احکام از منابع اصلی دین است. در ادله فقهی و منابع اسلامی نیز به ترویج و نشر قرآن کریم تأکید زیادی شده است. این منابع اهمیت و ضرورت تبلیغ قرآن، آموزش آن به دیگران، و آن را بیان می‌کنند. در اینجا به مهم‌ترین ادله اجتهادی پرداخته می‌شود.

1-4) دلیل کتاب

کتاب یا همان قرآن کریم نخستین و مهم‌ترین منبع اسلامی است که شامل آیات و احکام شرعی است و پایه‌گذار اصول و قواعد فقهی می‌باشد. اهمیت قرآن در این است که اجتهاد در فقه اسلامی عمدتاً بر اساس قرآن انجام می‌شود و مجتهدین موظفند تا در تفسیر و استنباط احکام از آیات قرآن دقت لازم را داشته باشند.

اولین آیه «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (نحل: ۴۴) و ما این ذکر را که همان قرآن است، بر تو نازل کردیم تا آنچه به سوی مردم نازل شده است برای آنها تبیین و ترویج کنی. بنا بر بررسی دلالتی در «لِتُبَيِّنَ» توضیح داده می‌شود که هدف از نزول قرآن، تبیین و ترویج آن در جامعه برای فهم و تدبیر مردم می‌باشد. همچنین اگرچه قرآن بر اساس «انزلنا الیک» بر پیامبر نازل شده و رسالت ترویج آن بر عهده ی ایشان است، اما مخاطب آن بر اساس «نزل الیهم» عموم مردم هستند. (قرائتی، 1383: ش: 526/4)

هم چنین خداوند تبارک و تعالی در سوره توبه فرموده است: «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه: ۱۲۲) و هنگامی که رسول فرمان خروج برای جنگ دهد، نباید مؤمنان همگی بیرون روند و رسول را تنها گذارند. پس، چرا از هر طایفه‌ای جمعی برای جنگ و گروهی نزد رسول برای آموختن علم دین مهیا نباشند تا قوم خود را چون به نزدشان بازگشتند بیم رسانند، باشد که از نافرمانی خدا، حذر کنند. بنا بر بررسی دلالتی آیه، مضمون این آیه نشان دهنده وجود عینی ترویج دین و شعائر اسلامی توسط کسانی که متخصص و مروج قرآن و دین هستند، می‌باشد. و لازمه این ترویج در مقابل یادگیری و نشر آن بین افراد در جامعه اسلامی می‌باشد. امام رضا^(ع) در رابطه با این آیه فرموده است، اگر سؤال کننده‌ای بپرسد: «چرا امر به حج خانه‌ی کعبه فرموده است؟» گفته خواهد شد: «به خاطر ورود به ساحت عبودیت و رفتن به سوی خداوند عزوجل اهل بلاد مختلف در اجتماعاتی که برایشان پیش می‌آید حوائج یکدیگر را می‌فهمند و در رفع آن یکدیگر را یاری می‌کنند، علاوه بر این‌ها در آن آموزش احکام و ترویج دین و قرآن است و اخبار پیشوایان دین را از ناحیه‌ای به ناحیه‌ی دیگر انتقال می‌دهند و ترویج دین می‌کنند و چنانکه خداوند متعال فرموده است: «فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (برازش، ۱۳۹۴: ۳۹۰/۶).

آیه دیگری از قرآن کریم که بر ترویج قرآن وارد شده است بیان میکند: «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ آتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنَنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئِسَ مَا يَشْتَرُونَ» (آل عمران: ۱۸۷) و چون خدا از آنان که کتاب به آنها داده شد پیمان گرفت که حقایق کتاب آسمانی را برای مردم بیان کنید و کتمان نکنید، پس آنها عهد خدا را پشت سر انداخته و آیات الهی را به بهایی اندک فروختند، پس بد معامله‌ای کردند. لذا امام سجّاد^(ع) در ذیل این آیه میفرماید: «نامه‌ی امام سجّاد^(ع) به محمدبن مسلم زهری: ای مرد! متوجه باش وقتی فردا در مقابل پروردگار خود می‌ایستی و از تو سؤال می‌کند که چگونه نعمت‌هایش را پاس داشته‌ای و دستورهایش را بر خود چطور انجام داده‌ای چه پاسخ خواهی داد؛ بدان هرگز خداوند بهانه‌ات را نمی‌پذیرد و از تو تقصیر و کوتاهی را قبول نخواهد کرد. هرگز! هرگز! چنین نیست از دانشمندان در کتاب خود پیمان گرفته و فرموده است: که حتماً آن را برای مردم آشکار سازید و کتمان نکنید. بدان کوچک‌ترین چیزی که پنهان کرده‌ای و سبک‌ترین گناهی را که به دوش گرفته‌ای همین است که انس و الفت با ستمگران گرفته‌ای (زهری از طرفداران بنی‌امیه بود که هشام‌بن عبدالملک او را معلم فرزندان خود قرار داده بود) و راه ستمگری و طغیان را بر او ساده و آسان نموده‌ای با نزدیک شدن به آنها و درخواست ایشان پذیرفتن. (بحار الأنوار، ج ۷۵،

ص (۱۳۱) در بررسی دلالتی آیه توضیح می‌دهیم که این آیه به «وجوب بیان کتاب آسمانی و ترویج آن» اشاره دارد و این آیه ظهور در وجوب ترویج دارد و نهی از کتمان کتاب خدا می‌باشد.

2-4) دلیل سنت (روایات و احادیث)

سنت به معنای گفتار، رفتار و تأییدات پیامبر اکرم (ص) و اهلبیت (ع) است. سنت به سه امر «قول، فعل و تقریر» تقسیم می‌شود. (بحرانی، 1426ه: 178/2). اهمیت سنت در این است که سنت به عنوان دومین منبع اجتهادی در مرتبه بعد از قرآن قرار دارد و مجتهدین برای استنباط احکام شرعی، به احادیث معتبر استناد می‌کنند.

نخستین روایت، روایتی صحیح و معتبر از انس بن مالک است: «وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: مَنْ عَلَّمَ آيَةً فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ لَهُ أَجْرُهَا مَا تَلَيْتُ» (نوری، ۱۳۶۸: ۲۳۵/۴). در بررسی دلالتی این روایت می‌توان تبیین کرد که تعلیم و ترویج قرآن، به جنس، قشر و سن خاصی اختصاص ندارد. لذا از این رو، می‌توان قرآن کریم را به هر فردی که توان درک و فهم آن را دارد، تعلیم داد. و هم چنین در رابطه با عبارت «تعلیم یک آیه»، اندازه حداقل را مشخص می‌کند، هر چند که در برخی از روایات دیده می‌شود که، برای فراگیری حتی یک حرف از قرآن نیز ثوابی معادل ده حسنه قرار داده شده است. هم چنین در روایتی دیگر که روایت صحیحه یعقوب احمر است: «عَنْ يَعْقُوبَ الْأَحْمَرِ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَتَعَلَّمُوهُ؛ فَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَعَلَّمُ الْقُرْآنَ لِيَقَالَ قُلَانٌ قَارِئٌ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَعَلَّمُهُ فَيَطْلُبُ بِهِ الصَّوْتُ فَيَقَالُ قُلَانٌ حَسَنُ الصَّوْتِ وَ لَيْسَ فِي ذَلِكَ خَيْرٌ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَعَلَّمُهُ فَيَقُومُ بِهِ فِي لَيْلِهِ وَ نَهَارِهِ لَا يَبَالِي مَنْ عَلَّمَ ذَلِكَ وَ مَنْ لَمْ يَعْلَمْهُ» (کلینی، ۱۳۹۴: ۶۰۸/۲). در بررسی دلالتی روایت می‌توان گفت که مراد از عبارت «عليكم بالقرآن» در روایت مذکور، صرف خواندن و تلاوت قرآن نیست بلکه شامل تعلیم و تعلم قرآن نیز می‌شود. چه بسا بر اساس «مفهوم موافق» به طریق اولی اقداماتی مانند نشر و ترویج، صیانت قرآن نیز مشمول اطلاق روایت گردد. و به دلیل وجود امر، ظهور در وجوب ترویج قرآن را می‌توان استنباط کرد.

روایت معتبری دیگری که هم از روایان عامه و امامیه نقل شده است، که پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ» (مجلسی، ۱۳۹۹: ۱۸۶/۲). بهترین شما کسی است که قرآن را بیاموزد و به دیگران آموزش دهد. در بررسی دلالتی این حدیث شریف می‌توان گفت که این حدیث بر اهمیت یادگیری و ترویج و نشر قرآن تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که آموزگار و مروجان قرآن از بهترین افراد نزد خداوند است. روایت دیگر، مربوط به نامه ۴۹ نهج البلاغه است که امام علی (ع) در آنجا فرموده است: «اللَّهُ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ، لَا يَسْبِقُكُمْ إِلَى الْعَمَلِ بِهِ أَحَدٌ غَيْرُكُمْ» (سیدرضی، ۴۹). خدا را خدا را درباره قرآن، مبدا که دیگران در عمل به آن از شما پیشی بگیرند. در بررسی دلالتی کلام امام علی (ع) می‌توان گفت که این سخن در نهج البلاغه بر عمل به قرآن و اهتمام به فهم و اجرای دستورات آن تأکید می‌کند.

در احادیث دیگری آمده است: «الامام الصادق (ع) مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَعَمِلَ بِهِ وَ عَلَّمَ لِّلَّهِ دَعِيَ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ عَظِيمًا فَقِيلَ تَعَلَّمَ لِلَّهِ وَعَمِلَ لِلَّهِ وَ عَلَّمَ لِلَّهِ» (کلینی، ۱۳۹۴: ۳۵/۱). و حدیث دیگری پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «نافع عن أبي إسحاق الهجری عن أبي الأحوص، عن عبد الله بن مسعود عن النبي (ص) أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَادِبَةُ اللَّهِ، فَتَعَلَّمُوا مَادِبَتَهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (المرتضى، ۱۴۱۸: ۳۵۴/۱) این قرآن سفره خداست. پس، از سفره او هر چه می‌توانید بیاموزید. در بررسی دلالتی روایت اخیر می‌توان گفت که در این روایت، قرآن به عنوان سفره الهی معرفی شده است و مردم به بهره‌گیری هر چه بیشتر از آن توصیه شده‌اند. این روایات بر لزوم توجه به قرآن، آموزش آن به دیگران و عمل به دستورات آن تأکید دارند.

حضرت رسول اکرم (ص) در زمینه اهمیت ترویج و آموزش قرآن فرموده‌اند: «مَنْ عَلَّمَ آيَةً فِي كِتَابِ اللَّهِ كَانَ لَهُ أَجْرُهَا مَا تَلَيْتُ» (نوری، ۱۳۶۸: ۲۳۵/۴) یعنی، کسی که آیه ای از قرآن را به دیگری یاد بدهد اجر تلاوت آن آیه برای او نیز است مادامی که تلاوت شود. و نیز حضرت رسول (ص) فرمود: «مَنْ عَلَّمَ وَلَدَهُ الْقُرْآنَ فَكَانَ مِثْلَ حَجِّ الْبَيْتِ عَشْرَةَ آلَافٍ حَجَّةً وَ اعْتَمَرَ عَشْرَةَ آلَافٍ عَمْرَةً وَ اعْتَقَ عَشْرَةَ آلَافٍ رَقِيهٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ» (نوری، ۱۳۶۸: ۲۹۰/۱). «کسی که به فرزند خود قرآن بیاموزد مثل این که ده هزار حج و ده هزار عمره انجام داده و ده هزار بنده از اولاد اسماعیل را آزاد کرده و در ده هزار غروه شرکت کرده و ده هزار مسکین گرسنه را طعام داده است.» در بررسی دلالتی این حدیث می‌توان گفت که هر کس آیه‌ای از کتاب خدا را بیاموزاند، مثل اجر کسی که آن را بخواند برای او خواهد بود، بدون آنکه از اجر آنها کاسته شود. این روایت به اهمیت آموزش و ترویج قرآن اشاره دارد و نشان می‌دهد که آموزگاران قرآن نیز دارای اجر و پاداش الهی هستند.

آخرین روایتی که در اینجا بهره‌مند می‌شویم، روایتی از امام موسی کاظم (ع) است که به مسئولیت هر مسلمان در ترویج قرآن اشاره می‌کند. ایشان فرمودند: «لِيَتَحَفَّظَ فِي الْقُرْآنِ فَإِنَّهُ الْحَبْلُ الْمَتِينُ، وَ النَّوْرُ الْمُبِينُ، وَ الشَّفَاءُ النَّافِعُ، فَلْيَجْتَهِدْ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَفْقِدَ نَفْسَهُ عَلَيْهِ فَيَكُونَ مِنْ

المُسْتَبْدَلِينَ»^{۱۱} بر شما باد که قرآن را حفظ کنید، زیرا که آن ریسمان محکم الهی، نور آشکار، و شفای مؤثر است. پس بکوشید که هیچ کس از شما خود را از قرآن محروم نکند و از کسانی نباشد که جایگزین (افراد دیگر برای ترویج آن) می‌شوند. در بررسی دلالتی این سخن هم می‌توان گفت که این روایت بر این نکته تأکید دارد که هر مسلمانی باید به اندازه توان خود در حفظ و ترویج قرآن کوشش کند. امام کاظم(ع) با این توصیه می‌خواستند مسلمانان را به مسئولیت فردی و اجتماعی در قبال قرآن آگاه کنند. منظور از «مستبدلین» در روایت کسانی است که اگر در ترویج قرآن کوتاهی کنند، خداوند افراد دیگری را به جای آنها قرار می‌دهد تا این مسئولیت را به عهده بگیرند. (کلینی، ۱۳۹۴: ۵۹۹/۲).

3-4) دلیل عقل

عقل به عنوان یکی از منابع استنباط احکام، به کارگیری تفکر و استدلال منطقی برای فهم مسائل شرعی و اخلاقی است. اهمیت دلیل عقل در این است که در مواردی که نصوص شرعی وجود نداشته باشد یا آیات و احادیث نیاز به تفسیر داشته باشند، عقل به عنوان یک منبع مهم در اجتهاد مطرح می‌شود. (قافی، ۱۴۰۰: 61/۲) البته نه فقط عقل بلکه سیره و بنای عقلاء نیز در ترویج قرآن کریم مؤثر است.

- **اصل عقلانیت و استدلال:** این اصل به دنبال تبیین معقول است. زیرا، در سیره عقلاء، هر گونه تبلیغ و ترویج قرآن باید بر اساس استدلال‌های منطقی و معقول باشد. ارائه مفاهیم قرآنی به گونه‌ای که مخاطب با عقل خود بتواند آن را درک کرده و بپذیرد، از اصول اساسی این روش است. علاوه بر آن این اصل به دنبال استفاده از برهان و حکمت است. زیرا، قرآن خودش بر استفاده از حکمت و برهان در دعوت، تأکید کرده است: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ» (حل: ۱۲۵) بر این اساس، عقلاء معتقدند که تبلیغ قرآن باید مبتنی بر دلایل عقلی و علمی باشد.

- **اصل حرمت هجر قرآن:** از دیدگاه عقلی، می‌توان گفت که اطمینان قطعی وجود دارد که شارع مقدس، هرگز به ترک قرآن و مهجور شدن آن در میان مسلمانان راضی نیست. ادله روایی مذکور، که اشاره شد، نیز بر حرمت مهجوریت قرآن حکم می‌کنند. از این رو، هر اقدامی در جهت احیای قرآن و مبارزه با مهجوریت قرآن، لزوم عقلی و شرعی دارد. (کاظمی: 194/3)

- **اصل جامع‌نگری و توجه به همه جنبه‌های قرآن:** طبق این اصل می‌توان پذیرفت که قرآن از تبیینات جامعی برخوردار است. بنای عقلاء بر این است که قرآن را نه تنها به عنوان کتابی برای عبادات فردی، بلکه به عنوان منشوری جامع برای زندگی اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی و سیاسی معرفی کنند. قرآن دارای آموزه‌هایی در تمامی حوزه‌های زندگی است و این جامعیت باید در تبلیغ آن مدنظر قرار گیرد زیرا مد نظر قرار دادن تمامی موارد باعث جلب توجه جوامع به سوی قرآن می‌شود. و هم چنین به موجب اصل **هدایت عمومی بشر**، عقل حکم می‌کند که اگر قرآن کتابی است که برای هدایت تمام انسان‌ها نازل شده، لازم است که این کتاب در دسترس همه مردم قرار گیرد و در میان مردم ترویج شود.

4-4) دلیل اجماع

چهارمین دلیل اجتهادی، دلیل اجماع است. اجماع به معنای توافق و اتفاق نظر فقها و عالمان اسلامی بر یک موضوع یا حکم شرعی است. (نراقی، 1390ش: 399/1)، لذا اهمیت دلیل اجماع در این است که به عنوان دلیلی قوی در فقه اسلامی مورد قبول قرار فقیهان قرار گرفته و بر اساس آن می‌توان احکام جدیدی را استخراج کرد.

در مسئله ترویج قرآن اتفاق نظر علما و فقهای متقدم دیده می‌شود و هم چنین مراجع در بیانات خود به وجوب ترویج و نشر آن در جامعه اسلامی اجماع علما درباره ترویج قرآن به مجموعه‌ای از نظرات و توافق عمومی فقهاء و دانشمندان اسلامی در طول تاریخ درباره اهمیت و چگونگی تبلیغ و گسترش قرآن کریم اشاره دارد. علما با تأکید بر نقش قرآن به عنوان منبع اصلی هدایت و تعلیمات الهی، بر این باورند که ترویج قرآن باید از اولویت‌های اصلی مسلمانان و جوامع اسلامی باشد.

علامه حلی، آموختن و انس با قرآن را از واجبات دانسته و آموختن اضافات از علوم مرتبط با قرآن را از مستحبات دانسته است. (حلی، ۱۴۱۴: ۳۶/۹) همچنین ابن حجر ترویج و یادگیری قرآن را مکمل یکدیگر می‌دانستند و بر آن اتفاق نظر داشتند. (ابن حجر، ۱۴۲۴: ۷۶/۹) و شافعی هم در رابطه با ترویج قرآن اتفاق نظر دارد و یادگیری و رواج قرآن را بسیار ارزشمندتر از هر امری می‌داند. (ابن حبان، ۱۴۱۸: ۷۳۴/۲) و سید عبدالعلی سبزواری ترویج قرآن را در میان نوجوانان و کودکان واجب دانسته و بر وجوب آن اتفاق نظر کرده است. علاوه بر این، فخرالمحققین بر وجوب تعلیم و تعلم و تلاوت قرآن اتفاق نظر کرده است. (حلی، ۱۴۱۱: ۸۶/۱).

در بین مراجع برجسته شیعه در رابطه با ترویج قرآن، امام خمینی(ره) می‌فرماید: «امروز اسلام و قرآن در دست شماسست، و شما می‌توانید اسلام را و قرآن را ترویج کنید و در همه قشرهای دنیا بیرق اسلام را به پاک کنید» (مؤسسه نشر و آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۹۱: ۱۹۱) همچنین آیت‌الله سید محمدرضا موسوی گلپایگانی در ترویج قرآن کریم از هیچ فعالیت و امری کاستی و فروگذاری نمی‌کردند و به هر طریقی که ممکن بود برای ترویج قرآن قدم برمی‌داشتند. (لطفی، ۱۳۸۰: ۱۳۳)

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای همواره بر ترویج و گسترش فرهنگ قرآنی تأکید داشته‌اند و بیانات فراوانی در این باره دارند. ایشان در یکی از سخنرانی‌ها در مورد ترویج قرآن فرمودند: «امروز دنیای اسلام به این درس‌ها نیاز دارد. برای گسترش این درسها، بهترین وسیله، بهترین کتاب، خود قرآن کریم است. لذا هر چه ما بتوانیم در میان ملت‌ها، در میان ملت خودمان، در میان ملت‌های مسلمان، انس با قرآن را که با تدبیر همراه باشد، با قبول و باور وعده‌ی الهی همراه باشد، منتشر کنیم و گسترش بدهیم، به بیداری ملت‌ها کمک کرده‌ایم؛ این یک وظیفه است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۴/۰۴)

آیت‌الله وحید خراسانی در خصوص ترویج قرآن تأکید دارند که قرآن باید همواره در متن زندگی مسلمانان حضور داشته باشد. ایشان در یکی از بیانات خود فرمودند: «ترویج شعائر مذهبی و توجه مستمر به قرآن کریم امری ضروری است» (خراسانی، بیانات، ۱۳۹۵/۰۸/۰۷)

4-5) قواعد فقهی

همانگونه که گذشت، ادله اجتهادی چهارگانه در دین اسلام به وضوح بر اهمیت و ضرورت ترویج و تعلیم قرآن تأکید داشتند. علاوه بر ادله اجتهادی، قواعدی در فقه اسلامی وجود دارد که طبق آن قواعد فقهی هم می‌توان در خصوص ترویج قرآن نظراتی را تبیین کرد.

- **قاعده فقهی تسنن سنت حسنه:** این قاعده به معنای تشویق و تأسیس کارهای نیک و مثبت در جامعه است. این قاعده به‌ویژه در متون اسلامی مورد تأکید قرار گرفته و به ترویج رفتارهای نیکو و الگوهای مثبت اشاره دارد. بر اساس آیات (انعام: 160) و برخی روایات (طبرسی، ۱۳۹۸: ۵۲۱/۱ و کلینی: ۹/۵ و نوری، ۱۲/۲۳۴ عاملی: ۱۵/۲۴) ایجاد و پایه‌گذاری سنت حسنه، افضل اعمال است و اجری ماندگار برای بنیان‌گذار آن به دنبال دارد. بدون شک ترویج قرآن به دیگران و آشنا کردن آن‌ها با کلام خدا و معارف نهفته در آن، یکی از بارزترین مصادیق سنت‌های حسنه و از رجحان و مطلوبیت برخوردار است. (حقی، ۱۴۳۰: ۲۰۵/۱). کارکرد قاعده مذکور در این است که اولاً انسان را تشویق به کارهای نیک می‌کند و تأکید دارد که هر کس، سنت حسنه‌ای را برقرار کند، پاداش آن به او داده می‌شود. ثانیاً تأثیر بر دیگران می‌گذارد. یعنی، کسی که سنت حسنه‌ای را برقرار می‌کند، دیگران را نیز به پیروی از آن ترغیب می‌نماید، که این امر می‌تواند به توسعه فرهنگ نیکوکاری در جامعه منجر شود. ثالثاً تأثیر کاربردی نیز خواهد داشت. مثلاً سنت‌های حسنه می‌توانند شامل کارهایی مانند آموزش علم، احسان به دیگران، کمک به نیازمندان، و ترویج فضائل اخلاقی باشند. و رابعاً اینکه یک فرهنگ مثبت در جامعه ایجاد می‌کند. زیرا، ترویج سنت‌های حسنه به ایجاد فرهنگی مثبت در جامعه کمک کرده و می‌تواند منجر به کاهش ناهنجاری‌ها و افزایش رفتارهای سازنده شود.

- **قاعده فقهی ارشاد جاهل:** این قاعده بر اساس روایات و اقوال فقهاء (انصاری، ۱۴۱۳: ۷۷/۱) بدین معناست که آگاهان و دانایان، وظیفه دارند در مواردی که افراد ناآگاه، نسبت به احکام و مسائل شرعی بی‌اطلاع هستند، آنها را راهنمایی و ارشاد کنند. این قاعده از اصول مهم فقهی در فقه اسلامی و به‌ویژه در فقه امامیه محسوب می‌شود و تأکید دارد که مسلمانان باید در حد توان، به یکدیگر در یادگیری و اجرای احکام دینی یاری رسانند. این قاعده می‌تواند به طور مستقیم در ترویج قرآن و معارف دینی به کار رود، به این صورت که مسلمانان آگاه و عالم به قرآن، موظف‌اند مفاهیم قرآنی را به کسانی که از آنها بی‌اطلاع هستند منتقل کنند و فهم درستی از این کتاب مقدس ایجاد نمایند.

با توجه به مطالب مذکور ترویج قرآن نه تنها یک وظیفه شرعی است، بلکه یک نیاز ضروری برای جوامع اسلامی و انسانی به‌شمار می‌آید. از ادله قرآنی و سنت گرفته تا اجماع و دلیل عقلی، همگی بر این نکته تأکید دارند که بدون تلاش مستمر برای تبلیغ و گسترش معارف قرآنی، جامعه اسلامی نمی‌تواند به اهداف معنوی و دنیوی خود دست یابد. در نتیجه با استفاده از ادله مذکور، به طور کلی می‌توان بیان نمود که، ترویج قرآن کریم دست کم بر رجحان و استحباب آن و در مواردی بر وجوب عینی و ضرورت آن استنباط می‌شود.

5. ضرورت نقش سازمان‌ها و ادارات در ترویج قرآن

سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها در ترویج قرآن نقش حیاتی و مؤثری ایفا می‌کنند. این نهادها می‌توانند با برنامه‌ریزی، اجرای فعالیت‌ها و ایجاد بسترهای مناسب، به گسترش فرهنگ قرآنی در جامعه کمک کنند. همان‌گونه که رهبری به تشویق همگان به ضرورت ترویج قرآن در مراکز دولتی و ادارات و سازمان‌ها و هم چنین پیروی از تعالیم نورانی قرآن تأکید می‌فرمایند. در ادامه به برخی از نقش‌ها و فعالیت‌های سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها با تأکید بر بیانات رهبری به ضرورت ترویج قرآن اشاره می‌شود:

سازمان / نهاد	تأثیرات سازمان مربوطه در ترویج قرآن	بیانات رهبری
---------------	-------------------------------------	--------------

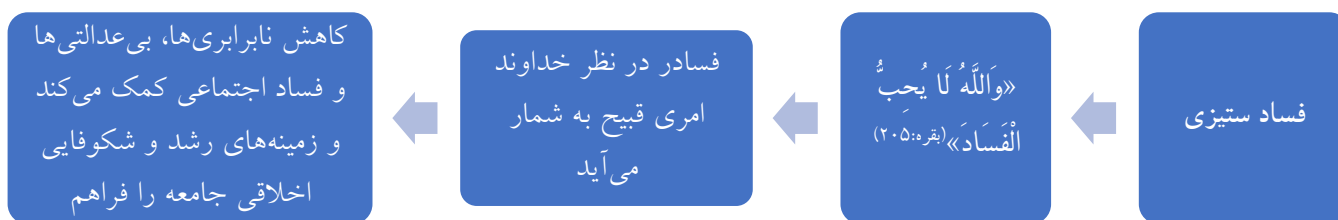
<p>«رهبری در ابلاغ سیاست های کلی آموزش و پرورش بر توسعه ی فرهنگ و معارف اسلامی و یادگیری قرآن (روخوانی، روانخوانی و مفاهیم) و تقویت انس دانش آموزان با قرآن و سیره ی پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع) و گسترش فرهنگ اقامه ی نماز، اشاره کردند.» (خامنه ای، ابلاغ سیاست های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش، ۱۳۹۲/۰۲/۱۰)</p>	<p>وزارت آموزش و پرورش از طریق برنامه های درسی، آموزش معلمان و مسابقات قرآنی، دست به ترویج قرآن زد. در برنامه های درسی، می توان به آموزش قرآن و تدریس معارف اسلامی در مدارس توجه بیشتری داشت. سازمان می تواند با برگزاری دوره های آموزشی برای معلمان، اقدام به توانمندسازی آن ها در تدریس قرآن و معارف اسلامی نماید. همچنین می توان به سازمان دهی مسابقات و جشنواره های قرآنی در مدارس پرداخت تا از طریق افزایش در انگیزه ها، دانش آموزان را به یادگیری و حفظ قرآن تشویق نمود.</p>	<p>1. وزارت آموزش و پرورش</p>
<p>«رهبر عظیم الشان در رابطه با نقش عظیم سازمان های فرهنگی کشور فرموده اند: مرد و کوچک و بزرگ و پیر و جوان، باید بتوانند قرآن را بخوانند. البته، باید برای این کار برنامه ریزی بشود. سازمان اوقاف، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان های گوناگون و مؤسسات دیگری که به عشق قرآن به وجود آمده اند، باید این کار را در ردیف اول وظایف خودشان قرار بدهند.» (خامنه ای، بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۰۴)</p>	<p>سازمان تبلیغات اسلامی با برگزاری دوره های آموزشی و کارگاه های تخصصی در زمینه ترویج معارف قرآنی و نیز با تأسیس مراکز قرآنی و ایجاد و حمایت از مراکز قرآنی در سطح کشور برای آموزش و ترویج قرآن و همچنین با سازماندهی و تشکیل گروه های تبلیغی برای نشر معارف قرآنی در مناطق مختلف اقدام نماید</p>	<p>2. سازمان تبلیغات اسلامی</p>
<p>«یکی از کارهای خیلی خوب، رواج تلاوت و استماع قرآن در همه ی مساجد است. بعضی از مساجد این جور است که در آن تلاوت می شود. عرض من این است که بتوانیم هر مسجدی را یک پایگاه قرآن قرار بدهیم» (خامنه ای، بیانات، ۱۴۰۲/۰۱/۰۳)</p>	<p>همچنین نهادهای دینی و مذهبی از قبیل مساجد و حسینیه ها با برگزاری کلاس ها و جلسات تلاوت قرآن و تشویق مردم به شرکت در این برنامه ها و ایجاد طرح های حمایتی برای حافظان قرآن و برگزاری آزمون های حفظ قرآن، بخوبی می توانند به حفظ آموزه های قرآنی کمک نمایند. رهبری به قرآنی کردن مساجد تاکید دارند و بیان می کنند</p>	<p>3. سازمان امور مساجد</p>

«جدول شماره یک»

6. ضرورت ترویج مفاهیم قرآن کریم در جامعه و تأثیرات

ترویج قرآن و مفاهیم آن در جامعه نه تنها تأثیرات عمیق اجتماعی و فرهنگی دارد، بلکه در عرصه های مختلف، نیز نقش بسزایی ایفا می کند. به گونه ای که رهبری هم در بیانات خود به ضرورت ترویج آن اشاره کرده اند (خامنه ای بیانات، 1385/07 و 1388/05/26 و 1393/03/13) و تدبیر و فهم قرآن راه امری ضروری و هم چنین هدف نهایی ترویج قرآن دانسته اند. (خامنه ای بیانات، 1397/02/27 و 1391/04/04 و 1392/04/19). لذا قرآن به عنوان کتاب الهی، حاوی آموزه های و مفاهیمی است که موجب همچنین تقویت روحیه مشارکت سیاسی در جوامع مسلمان، منع ربا و گذشت و.... می شود، لذا ترویج این مفاهیم موجب حل مشکلات اساسی جامعه در سطوح مختلف می شود. در ادامه به بررسی مختصر تأثیرات ترویج مفاهیم قرآنی در جامعه پرداخته اشاره می شود:

«شکل شماره 1»

7. راهکارهای و راه حل‌های کاربردی ترویج قرآن کریم در جامعه

ترویج قرآن در جامعه اسلامی نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و اجرای راهکارهای مؤثر است. در زیر به برخی از مهم‌ترین راهکارهای کلی و کاربردی ترویج قرآن در جامعه اسلامی اشاره می‌شود:

«شکل شماره 2»

• برگزاری کلاس‌های قرآن در مساجد، مدارس و مراکز فرهنگی و آموزش به معلمان و اساتید در ترویج قرآن توسط وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم

• استفاده از فناوری رسانه‌های دیجیتال و اپلیکیشن‌های موبایلی با تولید محتواهای صوتی و تصویری قرآنی در شبکه‌های اجتماعی و وبسایت‌ها.

• برگزاری مسابقات ملی و بین‌المللی حفظ و قرائت و برگزاری جشنواره‌های قرآنی

• ترویج فرهنگ قرآنی با تشکیل گروه‌ها و کتابخانه‌های قرآنی

• فعالیت‌های اجتماعی و خیریه در قالب خدمات اجتماعی به نیازمندان با محوریت قرآن و تشکیل کاروان‌های قرآنی برای اعزام به مناطق محروم و آموزش قرآن به افراد در آن مناطق

• سازماندهی و برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی با موضوع قرآن و تأثیرات آن بر جامعه اسلامی

• ترویج اخلاق قرآنی در قالب آموزش اخلاقیات مطرح در آیات قرآن و تشویق به عمل به قرآن

• استفاده از تجربیات با تحلیل و بررسی تجربیات موفق در ترویج قرآن در جوامع مختلف و استفاده از این تجربیات به عنوان الگو

• فعالیت‌های فرهنگی و هنری در ایجاد آثار ادبی، هنری و سینمایی بر مبنای مفاهیم و داستان‌های قرآنی

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالبی که در این مقاله گذشت، آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رهبر انقلاب اسلامی و یکی از مهم‌ترین شخصیت‌های فکری و دینی جهان اسلام، همواره ترویج قرآن را به عنوان یک ضرورت و وظیفه دینی، فرهنگی و اجتماعی مورد توجه قرار داده است. این دیدگاه از جنبه‌های مختلف به جامعه اسلامی و حتی فراتر از آن، به بشریت پیامی الهام‌بخش دارد که قرآن نه تنها کتابی مقدس برای عبادت و تلاوت، بلکه نقشه‌ای جامع برای سعادت فردی و جمعی انسان‌هاست، و با توجه به منابع فقهی، می‌توان استنباط کرد که ترویج قرآن کریم، امری ضروری است.

ترویج قرآن در جامعه اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای نه تنها یک وظیفه دینی و اخلاقی، بلکه ضرورتی راهبردی برای حفظ هویت اسلامی، مقابله با چالش‌های فرهنگی و اجتماعی، و تحقق تمدن نوین اسلامی است. ایشان با تأکید بر جایگاه بی‌بدیل قرآن در هدایت فردی و اجتماعی، بر این باورند که بی‌توجهی به آموزه‌های قرآنی زمینه‌ساز انحرافات فکری، فرهنگی و تمدنی خواهد شد.

این ضرورت با تکیه بر ادله اجتهادی فقهی شامل کتاب، سنت، اجماع و عقل به خوبی قابل استدلال است، لذا با توجه به ادلعه اجتهادی قرآن کریم در آیات متعددی به اهمیت تلاوت، تدبر و نشر معارف الهی اشاره کرده و مسلمانان را به گسترش مفاهیم قرآنی در زندگی فردی و اجتماعی فراخوانده است. سنت نبوی و سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) نیز بر ضرورت آموزش، حفظ و ترویج قرآن تأکید دارند. اجماع فقها بر این اصل تأکید دارد که تعلیم و نشر قرآن یکی از راه‌های اساسی حفظ و بقای دین اسلام است. عقل نیز حکم می‌کند که برای دستیابی به سعادت فردی و اجتماعی، لازم است قرآن در ابعاد مختلف زندگی بشر ترویج و اجرا شود. علاوه بر این، قواعد فقهی همچون قاعده وجوب تعلم و تعلیم قرآن، قاعده حفظ دین، قاعده دفع ضرر، و قاعده تسهیل بر لزوم گسترش فرهنگ قرآنی در جامعه اسلامی تأکید دارند. هرگونه سستی در این امر، منجر به فاصله گرفتن جامعه از ارزش‌های دینی و افزایش آسیب‌پذیری فرهنگی خواهد شد. بر این اساس، ترویج قرآن از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای صرفاً به قرائت یا حفظ آن محدود نمی‌شود، بلکه شامل تدبر، فهم عمیق، و به‌کارگیری مفاهیم قرآنی در سیاست‌گذاری‌ها، سبک زندگی و نظام تربیتی جامعه اسلامی است. تحقق این هدف نیازمند برنامه‌ریزی منسجم، بهره‌گیری از ابزارهای نوین رسانه‌ای و آموزشی، و تقویت نهادهای قرآنی است. در نهایت، تنها از طریق ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ قرآنی است که جامعه اسلامی می‌تواند در برابر هجومه‌های فکری و فرهنگی ایستادگی کند و مسیر تعالی و پیشرفت خود را حفظ نماید. از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، هدف غایی ترویج قرآن کریم، تربیت نسلی است که نه تنها حافظ و قاری قرآن باشد، بلکه عامل به آموزه‌های آن بوده و این آموزه‌ها را در زندگی فردی و اجتماعی خود پیاده کند. آیت‌الله خامنه‌ای بر آموزش و تربیت قرآنی تأکید ویژه‌ای دارند و معتقدند که تربیت نسل‌های آینده بر اساس آموزه‌های قرآنی باید از سنین کودکی آغاز شود. و همچنین به نقش ضرورت نهادهای فرهنگی، سازمانها و مؤسسات قرآنی در ترویج قرآن اشاره دارند. دستیابی به این هدف، مستلزم همکاری بین‌نهادی، بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته و ارائه راهکارهای خلاقانه برای جذب تمامی اقشار جامعه است.

ایشان معتقد است که قرآن فقط برای قرائت و تدبر نیست، بلکه باید مفاهیم و آموزه‌های آن در زندگی عملی شود. از نظر ایشان، ترویج قرآن زمانی کامل می‌شود که به عمل درآید. ایشان تأکید دارند که قرآن راهنمایی برای تمام ابعاد زندگی انسان‌هاست و می‌تواند مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را با دقت و شفافیت حل کند.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ابراهیم، محمد ابوالفضل. (۱۳۹۵ش)، آمالی المرتضی (غرفوائد و درالقلائد)، قم: انتشارات ذوی القربی.
- ابن ابی داوود السجستانی، ابوبکر. (۱۴۲۳ق). کتاب المصاحف. القاهرة: الفاروق الحدیثه للطباعه و النشر.
- ابن المطهر، حسن بن یوسف. (۱۴۱۴ه). تذکره الفقهاء. بیروت: مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث.
- ابن فارس، ابوالحسین احمد. (۱۳۹۹ه). معجم مقائیس اللغه. قم: انتشارات دارالفکر.
- ابن هشام، عبدالملک. (۱۳۶۹ش). السیره النبویه. فارس: انتشارات ادیب مصطفوی.
- ابن حبان، محمد. (۱۴۱۸ه). روضه العقلاء و زهده الفضلاء. مکه: مکتبه نزار مصطفی الباز.
- انصاری، شیخ مرتضی. (۱۴۱۳ه). مکاسب. قم: مجمع الفکر الاسلامی.
- انصاری، مرتضی. (۱۳۸۲ش). فرائد الاصول. قم: مجمع الفکر اسلامی.
- البجلی ابن الضریس، ابوعبدالله محمد. (۱۴۰۸ه). فضائل القرآن. دمشق: دارالفکر.
- بحرانی، محمد صنقور علی. (۱۳۸۶ش). المعجم الاصولی. قم: انتشارات الطیار.
- برازش، علیرضا. (۱۳۹۴ش). تفسیر اهل بیت. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، ابوجعفر محمد. (۱۳۸۷ش). من لایحضره الفقیه. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- بن فضل طبرسی، ابو علی فضل بن حسن. (۱۳۹۸ش). مشکاة الانوار فی غررالخبار. تهران: دارالثقلین.
- حسین بن موسی، محمد (سیدرضی). (۱۴۰۱ش). نهج البلاغه. قم: انتشارات جمکران.
- حقی، اسماعیل بن مصطفی. (۱۴۳۰ه). تفسیر روح البیان. بیروت: دارالکتب العالمیه.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۹۰ش). لغتنامه دهخدا. تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۲ه). وسائل الشیعه. قم: موسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث .
- عمید، حسن. (۱۳۸۹ش). فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات راه رشد.
- قافی، حسین. (۱۴۰۰ش) اصول فقه کاربرد. قم: انتشارات حوزه ودانشگاه.
- قرائتی، محسن. (۱۳۸۳ش). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن
- کاظمی، سیدعنایت الله. (۱۳۹۷ش). تعلیم و تعلم قرآن و حدیث. قم: انتشارات اشراق و عرفان.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۹۴ش). اصول کافی. قم: انتشارات اسوه.
- لطفی، مهدی. (۱۳۸۰ش). نوری از ملکوت، زندگانی آیت الله العظمی گلپایگانی. گلپایگان: کنگره بزرگداشت علماء گلپایگان.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۳۹۹ش). بحار الانوار. قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- مرتضی، سیدشریف. (۱۴۱۸ه). آمالی. قاهره: دارالفکر العربی.
- معین، محمد. (۱۳۸۱ش). فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات ادنا.
- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(ع). (۱۳۹۱ش). قرآن کتاب هدایت از دیدگاه امام خمینی^(ع). قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(ع).
- نراقی، محمد مهدی. (۱۳۹۰ش). انیس المجتهدین. قم: بوستان کتاب.
- نعمان، محمد بن محمد. (۱۳۹۶ش). الارشاد. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- نوری، حسین بن محمد. (۱۳۶۸ش). مستدرک الوسائل. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.

سایت

- سایت Khamenei.ir، دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای

○ سایت shafaqna.ir، بیانات در دیدار با دبیر شورای امنیت شمخانی، آیت‌الله وحید خراسانی، (۱۳۹۵/۰۸/۰۷)